

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються сучасні підходи до покращення профорієнтаційної роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи, яка є передумовою їхньої успішної інтеграції в соціум. Обґрунтовується застосування різноманітних форм і методів організації профорієнтаційної роботи, серед яких провідне місце відводиться розвивальній психологічній діагностиці, інформаційно-пошуковим методам, використанню профорієнтаційних ігор та вправ. Наголошується на тому, що програма профорієнтаційної роботи в спеціальній школі повинна передбачати її комплексну організацію, яка включає профорієнтаційні заходи з методичним об'єднанням школи, планування профорієнтаційної роботи класних керівників, вчителів-дефектологів, шкільної бібліотеки, шкільного лікаря, батьківського комітету школи. Запропоновано розширити коло професійних інтересів та проводити профорієнтаційну роботу у цікавій формі, що дає змогу комплексно ознайомитись із запропонованими професіями, ілюструвати, повторювати, закріплювати, поглиблювати знання учнів з інтелектуальними порушеннями, вдосконалювати їхні навички в галузі майбутнього працевлаштування.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, діти з інтелектуальними порушеннями, спеціальна школа, інтеграція.

Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім світом, успішного лікування, корекції та наступної психолого-педагогічної і фізичної реабілітації, соціально-трудової адаптації та інтеграції осіб з обмеженими можливостями, особливо дітей, є одним із першочергових державних завдань.

На сучасному етапі розвитку корекційної освіти особливої уваги потребують питання організації профорієнтаційної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в тому числі з інтелектуальними порушеннями. Профорієнтаційна робота для зазначених осіб має особливе значення і займає провідне місце в навчально-виховному процесі спеціальної школи. Одним з головних завдань для осіб з інтелектуальними порушеннями є оновлення соціальних пріоритетів особистості, формування компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, підготовленості до праці й готовності включитися в трудову діяльність [1].

Різні аспекти процесу побудови професійно-трудового навчання у спеціальній школі розкриваються у роботах відомих вчених-дефектологів

О. Граборова, Г. Дульнєва, І. Єременка [3]. Досвід роботи спеціальних шкіл з цієї проблеми висвітлений в дослідженнях В. Шепелєва, В. Бондаря, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової [6]. Питанням корекційної спрямованості трудового навчання, підготовки до праці у сфері матеріального виробництва, соціально-трудової адаптації випускників спеціальних шкіл присвячені роботи В. Баудіша, А. Висоцької, В. Карвяліса, А. Раку, О. Хохліної [5]. Дослідження окремих вчених присвячені вивченню особливостей протікання трудових процесів у розумово відсталих дітей (В. Бондар, А. Корнієнко, С. Максименко, Б. Пінський) [3]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, аспекти впровадження профорієнтаційної роботи в спеціальній школі для осіб з інтелектуальними порушеннями висвітлені недостатньо і потребують подальшого обґрунтування.

Мета статті – визначити особливості та обґрунтувати сучасні підходи до впровадження профорієнтаційної роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи.

Найважливішою проблемою для випускників спеціальної школи є вибір майбутньої професії. Враховуючи особливості інтелектуального розвитку, нездатність до узагальнень та швидко втомлюваність учнів даної категорії, слід більш детально відноситись до організації профорієнтаційної роботи з ними.

Підготовка учнів спеціальної школи до майбутньої праці, їх працевлаштування в сучасних соціально-економічних умовах ускладнюються через відсутність методик експертизи трудових можливостей і професійної орієнтації, заснованих на психофізичній діагностиці та механізмах бронювання робочих місць для випускників, стимулювання використання їх праці на підприємствах різних форм власності у тому числі й індивідуальної за місцем проживання. Низький рівень готовності учнів до праці зумовлюється недостатньою ефективністю організації в школі професійно-трудового навчання, яке нерідко проводиться у відриві від суспільно корисної продуктивної праці.

Зазначені проблеми в системі професійно-трудового навчання учнів з інтелектуальними порушеннями викликані цілим комплексом причин, аналіз яких дозволяє стверджувати про назрілі протиріччя між запитам сучасного виробництва та низькою ефективністю практики професійно-трудового навчання у спеціальній школі, яка недостатньо реалізує принципи цілісності, особистісної орієнтованості трудового навчання на розвиток учнів, не забезпечує достатнього рівня їхньої готовності до індивідуальної підприємницької діяльності, до широкопрофільної праці. Спеціальні школи традиційно здійснюють вузьку спеціалізацію учнів. При побудові змісту професійної підготовки недостатньо реалізується взаємозв'язок і взаємообумовленість функцій загальноосвітніх предметів, суспільно корисної праці, різноманітних позакласних заходів трудового спрямування [5].

При організації суспільно корисної продуктивної праці, гурткової роботи за професійними інтересами і здібностями учнів не завжди враховується профільність навчання. Це не сприяє закріпленню практичних умінь і навичок, їх перенесенню у нові види діяльності. Спроби подолати ці проблеми подовженням термінів навчання у спеціальній школі, збільшення годин на професійно-трудова підготовку не завжди давали очікувані результати. Низький рівень готовності учнів до самостійної праці є однією з причин того, що суспільство несе відчутні економічні та моральні втрати, оскільки не працевлаштований розумово відсталий підліток стає тягарем для суспільства і батьків, під впливом несприятливих умов і обставин може стати на шлях антисоціальної поведінки [3; 7].

Аналіз сучасної практики працевлаштування випускників з інтелектуальними порушеннями показує, що при розв'язанні цієї проблеми спеціальні школи зустрічаються з великими труднощами. Якщо 10-15 років тому близько 90 % випускників працевлаштовувалися у різні сфери народного господарства, а 50 % – за одержаними в школі спеціальностями, то нині ці показники набагато нижчі [5].

Недостатня розробленість досліджуваної проблеми в спеціальній психолого-педагогічній літературі потребує істотної реконструкції навчання, профорієнтаційної роботи, інтеграції суспільно корисної продуктивної праці у професійно-трудове навчання, без чого не може відбутися їх справжнє з'єднання.

Щоб уникнути вищезазначених проблем, під час організації роботи з профорієнтації слід пам'ятати, що особливостями таких занять є: не обов'язковість участі учнів у різних заходах; зміст занять не обмежується межами програми навчання; методи і форми занять засновані на творчій діяльності й інтересах учнів.

Рушійною силою профорієнтаційної роботи виступає інтерес. Якщо робота на уроці регламентована єдиною та обов'язковою для всіх програмою, яка націлена на формування системи знань, вмінь та навичок, то позакласна діяльність імponує учням добровільністю участі в ній, свободою індивідуального вибору, формами спілкування, способами творчого самовираження – можливістю робити те, що бажаєш та можеш.

Головне завдання профорієнтаційної роботи – розвиток в учнів інтересу до праці та обрання майбутньої професії. Педагогами і психологами доведено, що пізнавальний інтерес є основним внутрішнім мотивом навчання, тому розвиток пізнавального інтересу до праці виявляється досить важливим для учнів [4]. Зрозуміло, що цей інтерес розвивається, перш за все, на уроках, але безсумнівно і те, що позакласна робота надає вчителю величезні можливості для того, щоб зацікавити учнів своїм предметом, зробити його улюбленим [2].

Успішній реалізації профорієнтаційної роботи з розумово відсталими учнями сприяє використання вчителем-дефектологом різноманітних форм і методів її організації, серед яких провідне місце відводиться розвиваючій психологічній діагностиці [5].

Така діагностика передбачає використання комплексу психологічних методик, що забезпечують можливість, по-перше, отримання кожним учнем інформації про свої індивідуальні психологічні якості і ступінь їх відповідності

тій чи іншій професії (діагностичні методичні процедури), по-друге, розвиток цих психологічних якостей (розвиваючі методичні процедури). Основною формою реалізації даних процедур є організація професійних проб.

Через професійні проби здійснюється ознайомлення учнів з групою споріднених або суміжних професій, змістом, характером та умовами праці різних галузей діяльності, формування допрофесійних знань, умінь, навичок, досвіду практичної роботи в конкретній професійній діяльності, що сприяє професійному самовизначенню. У процесі виконання професійних проб розвивається інтерес до конкретної професійної діяльності, перевіряється готовність до самостійного, творчого і обґрунтованого вибору професії [1].

Розвиваючі психологічні процедури, активізуючи внутрішні психологічні ресурси учнів старшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями і включаючи механізми рефлексії, перетворюють процес формування професійної самосвідомості в цілеспрямовану, усвідомлену, особистісно значиму діяльність [7].

Окрім розвиваючої психологічної діагностики, в організації профорієнтаційної роботи з розумово відсталими підлітками доцільно використовувати метод бесіди, який дозволяє вчителю-дефектологу при викладі нового матеріалу спиратися на життєвий досвід учнів, старших за віком, і може поєднуватися з розповіддю і поясненнями. До методів організації профорієнтаційної роботи може відноситись і лекція, наприклад, за темами: „Сучасний ринок і його вимоги до професіоналізму”, „Шляхи отримання професії”, „Внутрішній світ людини і можливості його пізнання” та ін.

В сучасних умовах для організації профорієнтаційної роботи необхідно широко використовувати інформаційно-пошукові методи, до яких відносяться і методи організації дослідницької діяльності, які сприяють формуванню пізнавальної активності учнів старшого шкільного віку. Ці методи використовуються, наприклад, при складанні розгорнутої формули професійної діяльності. При вивченні, наприклад, теми „Класифікації професій” клас розбивається на групи за ознакою інтересу відповідно до певного типу

професій: „людина – техніка”, „людина – природа”, „людина – людина”, „людина – знакова система”, „людина – художній образ”.

Серед методів організації профорієнтаційної роботи доцільно застосовувати метод спостереження, який сприяє розвитку інтересу в учнів до професійної діяльності різного фаху, вчить їх аналізувати соціальні явища і т.ін.

Основною формою організації профорієнтаційної роботи для учнів старшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи є урок. Вчитель-дефектолог допомагає учням засвоїти систему знань про закономірності, принципи, методи діагностики, розвитку образу „Я”, сприяє формуванню вміння обґрунтованого професійного самовизначення.

Важливою формою наочності ознайомлення розумово відсталих учнів із світом праці, системою професійної освіти є екскурсії, проведення яких вчитель-дефектолог повинен спланувати заздалегідь, а також обов’язково розробити систему конкретних завдань для учнів у вигляді питань, на яких вони повинні зосередити свою увагу в ході екскурсії.

Однією з ефективних форм організації профорієнтаційної роботи є використання профорієнтаційних ігор та вправ, які носять ознайомлювальний та інформаційний характер, що дозволяє моделювати перспективи професійного та особистісного розвитку в їх цілісності. У профорієнтаційній роботі дефектолог може використовувати ще одну форму її організації – спільну роботу з учнями щодо складання та реалізації творчих проєктів, під якими розуміється пошук аргументованих і доказових, іноді, єдино правильних рішень стосовно умов діяльності і обраних цілей.

Система профорієнтаційної роботи для учнів старшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи повинна передбачати наступні аспекти: соціальний (формування ціннісних орієнтацій молоді в професійному самовизначенні), економічний (вивчення ринку праці), психологічний (вивчення структури особистості, формуванні професійної спрямованості), педагогічний (формування суспільно значущих мотивів вибору

професії та професійних інтересів), медико-фізіологічний аспект (розробка критеріїв професійного відбору відповідно до стану здоров'я, а також вимог, які висуває професія до особистості кандидата).

Враховуючи психофізіологічні та вікові особливості розумово відсталих учнів, можна виділити наступні етапи профорієнтаційної роботи в спеціальній школі:

I – 1–4 класи: формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в її різновиди, у тому числі соціальну, трудову, ігрову, дослідницьку;

II – 5–7 класи: розвиток в учнів з інтелектуальними порушеннями особистісного змісту в набутті пізнавального досвіду й інтересу до професійної діяльності; формування уявлення про власні інтереси й можливості (формування образу „Я”; набуття первісного досвіду в різних сферах соціально-професійної практики: техніці, мистецтві, медицині, сільському господарстві, економіці й культурі). Цьому сприяє виконання розумово відсталими учнями професійних спроб, які дозволяють їм співвіднести свої індивідуальні можливості з вимогами, що висуває професійна діяльність до людини;

III – 8–9 класи: уточнення освітнього запиту під час позакласних занять та інших курсів на вибір; групове й індивідуальне консультування з метою виявлення та формування адекватного ухвалення рішення про вибір профілю навчання; формування освітнього запиту, що відповідає інтересам і здібностям, ціннісним орієнтирам;

IV – 9–10 класи: навчання діям із самопідготовки та саморозвитку; формування професійних якостей в обраному виді праці; корекція професійних планів, оцінювання готовності до обраної діяльності.

Розв'язання завдань профорієнтації здійснюється в різних видах діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (пізнавальній, суспільно

корисній, комунікативній, ігровій, продуктивній праці), які повинні відображатись у щорічно складених шкільних планах роботи із профорієнтації.

Однією зі складових системи профорієнтації з такими дітьми, є діагностика професійної спрямованості учнів 7–9 класів, яку проводять психологи, а за їхньої відсутності – класний керівник.

Комплексна програма профорієнтаційної роботи з учнями старших класів спеціальної школи повинна включати:

1. Профорієнтаційні заходи з методичними об'єднаннями школи (обговорення питання про проведення вчителями профінформаційної роботи з учнями на уроках, про форми індивідуальної роботи з учнями, про підбір профорієнтаційних матеріалів для оформлення навчальних кабінетів та ін.).

2. Планування профорієнтаційної роботи класних керівників (знайомство учнів з різними галузями господарства й окремих професій, вивчати і систематично фіксувати результати вивчення інтересів, нахилів і здібностей учнів класу, в індивідуальних бесідах з батьками й учнями обговорити можливу сферу майбутньої діяльності учня та ін.).

3. Планування профорієнтаційної роботи з вчителями (виділили в програмному матеріалі теми, до змісту яких доцільно включити профінформаційний матеріал, у процесі проведення уроків вивчати інтереси і схильності учнів, регулярно проводили індивідуальну роботу з учнями з метою формування в них інтересів і схильностей до предмета, що досліджується, і пов'язаних з ним професіям та ін.).

4. Планування профорієнтаційної роботи шкільної бібліотеки (підбір і комплектування літератури з профорієнтаційною спрямованістю, пропагування літератури, що допомагає учням у виборі професії та ін.).

5. Планування профорієнтаційної роботи шкільного лікаря (просвітницька робота з медичних питань вибору професії серед педагогічного колективу та учнів, поглиблений огляд учнів, вивчення і урахування певних дефектів, що можуть перешкоджати оволодінню обраною професією та ін.).

6. Планування профорієнтаційної роботи батьківського комітету школи (організація циклу бесід з батьками з проблеми свідомого вибору професії, провести анкетування батьків з метою виявлення відносин до вибору професії їхніми дітьми, залучити батьків до участі в оформленні шкільного кабінету профорієнтації та ін.).

Таким чином, комплексна програма профорієнтаційної роботи в спеціальній школі для дітей з інтелектуальними порушеннями повинна передбачати комплексну організацію роботи всього колективу школи із залученням батьків, підвищення рівня професійного самовизначення учнів старших класів з інтелектуальними порушеннями; розвиток трудових та особистісних вмінь і навичок, покращення стану працевлаштування учнів з розумовою відсталістю.

В результаті проведеного дослідження були визначені особливості та обґрунтовані сучасні підходи до впровадження профорієнтаційної роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи. З'ясовано, що під профорієнтаційною роботою переважна більшість вчителів-дефектологів розуміє спеціальні заходи, які переважно проводяться в позакласний час і мають зміст, який не завжди передбачений навчальною програмою, специфічні форми, методи та прийоми проведення, які організовуються на принципі добровільної участі в них учнів. Але більшість цих заходів та професій застаріли і не відповідають сучасним вимогам суспільства. В ході дослідження запропоновано збільшити обсяг професій та проводити профорієнтаційну роботу у цікавій формі, що дає змогу комплексно ознайомитись з даними професіями, ілюструвати, повторювати, закріплювати, поглиблювати знання учнів, розвивати та вдосконалювати їхні навички. Таким чином, все це дає змогу зробити висновок, що впровадження систематичної профорієнтаційної роботи посилює корекційну спрямованість трудової діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи, що сприяє їх подальшому власному професійному самовизначенню.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у розробці шляхів підвищення ефективності працевлаштування та входження осіб з інтелектуальними порушеннями у соціум.

Використана література

- 1. Акатов Л.И.** Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Л.И. Акатов. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
- 2. Кириллова З.П.** Воспитание аномальных детей в процессе внеклассной работы / З.П. Кириллова // Дефектология. – 2011. – №5. – с. 25-27.
- 3. Миронова С.П.** Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені І. Огієнка, 2008. – 204 с.
- 4. Петрова В.Г.** Психология умственно отсталых школьников / В.Г. Петрова, И.В. Белякова. – М.: Академия, 2002. – 160 с.
- 5. Рейда К.В.** Методика дослідження дидактичних основ підготовки учнів спеціальних шкіл до самостійної праці / К.В. Рейда // Дефектологія. – 2002. – №2. – с. 32-36.
- 6. Синьов В.М.** Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка / В.М. Синьов. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Частина 2. – 224 с.
- 7. Стадненко Н.М.** Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М. П. Матвєєва. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 200 с.

References

- 1. Akatov L.Y.** Socyal'naja reabylytacyja detej s ogranychennymy vozmozhnostjamy zdorov'ja. Psyhologicheskye osnovy: ucheb. posob. dlja stud. vyssh. ucheb. zaved. / L.Y. Akatov. – M.: VLADOS, 2003. – 368 s.
- 2. Kyryllova Z.P.** Vospytanye anomal'nyh detej v processe vneklassnoj raboty / Z.P. Kyryllova // Defektologija. – 2011. – №5. – s. 25-27.
- 3. Myronova S.P.** Oligofrenopedagogika. Kompaktnyj navchal'nyj kurs: navch. posib. / S.P. Myronova. – Kamjanec'-Podil's'kyj: K-PNU imeni I. Ogijenka, 2008. – 204 s.
- 4. Petrova V.G.** Psyhologija umstvenno otstalyh shkol'nykov / V.G. Petrova, Y.V. Beljakova. – M.: Akademyja, 2002. – 160 s.
- 5. Rejda K.V.** Metodyka doslidzhennja dydaktychnyh osnov pidgotovky uchniv special'nyh shkil do samostijnoi' praci / K.V. Rejda // Defektologija. – 2002. – №2. – s. 32-36.
- 6. Syn'ov V.M.** Korekcijna psyhopedagogika. Oligofrenopedagogika / V.M. Syn'ov. – K.: NPU imeni M.P. Dragomanova, 2009. – Chastyna 2. – 224 s.
- 7. Stadnenko N.M.** Narisi z oligofrenopsihologії / N.M. Stadnenko, M. P. Matveeva. – Kam'janec'-Podil's'kij, 2002. – 200 s.

Колышкин А.В. Особенности проведения профориентационной работы в специальной школе

В статье рассматриваются современные подходы к улучшению профориентационной работы для учеников с интеллектуальными нарушениями в условиях специальной школы, которая является предпосылкой их успешной интеграции в социум. Обосновывается применение различных форм и методов организации профориентационной работы, среди которых ведущее место отводится развивающей психологической диагностике, информационно-поисковым методам, использованию профориентационных игр и упражнений. Подчеркивается, что программа профориентационной работы в специальной школе должна предусматривать ее комплексную организацию, которая включает профориентационные мероприятия с методическим объединением школы, планирование профориентационной работы классных руководителей, учителей-дефектологов, школьной библиотеки, школьного врача, родительского комитета школы. Предлагается расширить круг профессиональных интересов и проводить профориентационную работу в интересной форме, что позволяет комплексно ознакомиться с предложенными профессиями, иллюстрировать, повторять, закреплять, углублять знания учащихся с интеллектуальными нарушениями, совершенствовать их навыки в области будущего трудоустройства.

Ключевые слова: профориентационная работа, дети с интеллектуальными нарушениями, специальная школа, интеграция.

Kolyshkin A.V. Features the introduction of vocational work in a special school

The article reviews current approaches to improve career guidance for children with intellectual disabilities in conditions of special school which is a prerequisite for their successful integration into society. Substantiates the use of various forms and methods of vocational guidance, including the leading role given to developing psychological diagnosis, informatiyno-search techniques, career guidance using games and exercises. It is noted that the program of vocational work in special school should provide its complex organization that includes professional orientation measures methodical association of schools, planning career guidance teacher, teachers-defectologists, school library, school physician, school parent committee. Proposed to expand the circle of professional interests and carry out vocational work in an interesting form that enables comprehensive acquainted with the proposed professions illustrate, repeat consolidate, deepen knowledge of children with intellectual disabilities, improve their skills in future employment.

Keywords: vocational work, children with intellectual disabilities, special school, integration.